

Feministinen etnografia kasvatuksen kulttuureita jäljittämässä

*Reetta Mietola, Päivi Berg, Katariina Hakala, Elina Lahelma,
Sirpa Lappalainen, Ulla-Maija Salo & Tarja Tolonen*

Artikkeli käsittelee feministisen etnografian antia kasvatustieteissä toteutettavalle lapsuuden ja nuoruuden tutkimukselle. Tarkastelumme kohdistuu 1990-luvun alussa rakentuneeseen kouluetnografiseen tutkimustraditioon, joka on laajentunut kasvatustieteellisen, sosiologisen, nuoriso- ja lapsuudentutkimuksen sekä yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen kentille. Artikkelissa esittelemme erityisesti feministisen kouluetnografian erityispiirteitä sekä näkökulmia, joita se on tuottanut kasvatustieteiden toimintakulttuurien tutkimukseen. Kiinnitämme tarkastelumme laajempaan metodologiseen keskusteluun feministisen etnografian luonteesta. Artikkelitekee näkyväksi, että Suomessa on vahva feministisen etnografian perinne, jonka lähtökohdat ovat moninaistuneet sukupuolen tutkimuksesta myös muiden yhteiskunnallisten erontekojen tarkasteluun. Suomalaista feminististä etnografiaa luonnehtii monitieteisyys ja vaikutteet erilaisista teoreettisista perinteistä. Teoreettinen moninaisuus on avannut uusia, yllättäviäkin näkökulmia kasvatukseen ja koulutuksen käytäntöihin sekä tarjonnut analyyttisiä työkaluja lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen kentälle laajemminkin. Parhaimmillaan feministinen etnografia tukee tutkimuskohteena olevan yhteisön jäsenten toimijuutta ja osallisuutta.

Avainsanat: etnografia, feministinen metodologia, refleksiivisyys, kasvatustieteet ja koulutustieteet

Lasten, nuorten ja kouluinstituutioiden etnografisella tutkimuksella on Suomessa suhteellisen pitkät ja monitieteiset perinteet. Nuorisotutkimuksen kentällä tunnettu esimerkki on **Rafael Helangon** (1953) jalkautuminen turkulaisten poikasakkien pariin. Etnografisen tutkimuksen vakiintuminen kasvatuksen ja koulutuksen kentälle on kuitenkin ollut pitkä prosessi, jonka alku on paikannettavissa 1990-luvulle. Tuolloin ilmestyivät ensimmäisinä väitöskirjoina **Eija Syrjäläisen** (1990) etnografia ala-asteen kouluista ja **Tarja Pösön** (1993) etnografia koulukodeista sekä **Harriet Strandellin** (1994) päiväkotia lasten kohtaamispaikkana tarkasteleva etnografia, jota voidaan pitää suomalaisen lapsuustutkimuksen pioneerityönä (ks. myös Laine 1997; Salo 1999; Törrönen 1999).

Tällä hetkellä on perusteltua väittää, että eletään jonkinlaista ”etnografiaboomia”. Tässä kertovat lukuisat viime vuosina eri yliopistoissa sekä Nuorisotutkimusverkostossa ilmestyneet monitieteiset koulutus- ja kasvatustutkimuksia käsittelevät tutkimukset. Etnografioita on tehty päiväkodeissa (esim. Lappalainen 2006; Paju E. 2013; Vuorisalo 2013), alakouluissa (esim. Kasanen 2003; Hakala 2007; Rajander 2010; Huuki 2010; Manninen 2010; Riitaoja 2013), yläkouluisa (esim. Gordon T., Holland & Lahelma 2000; Tolonen 2001; Palmu 2003; Metso 2004; Kankkunen 2004; Berg 2010; Souto 2011; Paju P. 2011; Hoikkala & Paju P. 2013; Mietola 2014; Kulmalainen 2015), lukioissa (esim. Yliraudanjoki 2010) ja ammatillisissa oppilaitoksissa (esim. Käyhkö 2006; Lappalainen 2011; Kauravaara 2013; Ikävalko 2013; Niemi & Kurki 2013; Niemi 2015). Muista yhteiskunnallisista instituutioista on etnografisesti tutkittu vastaanottokeskusta lasten näkökulmasta (Lähtenmäki 2013), lastenkotia (esim. Laakso 2009), nuorisotyötä (esim. Honkasalo 2011; Kivijärvi 2015),

urheiluseuroja (Berg 2012; Herrala 2015), kehitysvamma palveluita (Hakala 2014) ja varusmiespalvelusta (Hoikkala, Salasuo & Ojajärvi 2009; Ojajärvi 2015). Lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen kentällä etnografian ei tarvitse enää jatkuvasti perustella olemassaoloaan vakavasti otettavana tutkimusotteena, mutta etnografian vahva sitoutuminen laadulliseen tutkimusperinteeseen ja kirjoittamiseen sekä paikantuneisuus ja kontekstisidonnaisuus muodostuvat usein haasteeksi, kun tutkimustietoa pyritään välittämään esimerkiksi poliittisten päätösten tekijöille tai kasvatuksen, koulutuksen ja nuorisotyön ammattilaisille.

Feministisesti orientoituneiden tutkijoiden piirissä etnografian tarjoamiin mahdollisuuksiin on uskottu pitkään. Feministisestä etnografiasta onkin muotoutunut tutkimusote, jolla on omat tunnistettavat erityispiirteensä (Skeggs 2001). Feministisen etnografian lähtökohdat ovat feministisissä teoretisoinneissa, jotka ammentavat 1960- ja 70-lukujen kulttuuriradikalisoitumisen yhteydessä esiin nostetuista erilaisten marginaaliryhmien näkökulmista. Naisliike, mustien kansalaisyhteiskunta, sukupuolisten vähemmistöjen oikeuksia esiin nostaneet liikkeet, vammaisliike ja jälkikolonialismi lähtivät ”toiseuden” näkökulmasta kritisoidaan hierarkkisia sosiaalisia järjestyksiä, joissa ”ensimmäiseksi” määritetty valkoinen, länsimainen, heteroseksuaalinen, keskiluokkainen, terve ja kyvykäs aikuinen mies. Feministiset teoriat hylkäävät niin ikään objektiiviseen tietoon perustuvan yksioikoisen järjestyksen ja idean universaalista totuudesta korostaen sitä, että totuudet ovat aina osittaisia, tieto tilanteista ja jostain rajatusta näkökulmasta käsin tuotettua sekä avointa tulkinnoille (Liljeström 2004; MacLure 2013). Tämä on mahdollistanut yhteiskunnan rakenteissa ja sosiaalisissa suhteissa muodostuvien syrjivien ja epäoikeudenmukaisten käytäntöjen entistä

hienovaraisemman analyysin. Samalla tällä havainnolla on vahvoja eettisiä seuraamuksia etnografian toiminnalle, sillä etnografi tunnustaa kirjoittaessaan osallistuvansa todellisuuksien tuottamiseen (ks. Hakala & Hynninen 2007; Paju E. ym. 2014).

Tässä artikkelissa tarkastelemme feministisen etnografian antia suomalaisille lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen kentille. Kohdenamme analyysimme erityisesti 1990-luvun alussa **Tuula Gordonin** Iso-Britanniasta ja Yhdysvalloista tuomien vaikutteiden inspiroimaan kouluetnografiseen tutkimustraditioon, jossa kehiteltyjä metodologisia välineitä hyödynnetään edelleen laajalti niin Suomessa kuin muuallakin. Avaamme niitä teoreettis-metodologisia keskusteluja, joissa tämä yhteiskuntatieteellinen feminististen näkökulmin virittämä tapa tarkastella kasvatasta, koulutusta, lapsuutta ja nuoruutta on vuosien varrella muotoutunut.

Feministisen etnografian laajenevat k(i)errokset: naisten arjen tutkimuksesta moniulotteiseen erojen analyysiin

Feministiset teoretisoinnit ovat lähteneet liikkeelle sukupuolen käsitteestä tai naisnäkökulman tarkastelusta. Naistutkimuksen piirissä pohdittiin 1980-luvulla tutkijan ja tutkittavan mahdollisuutta keskinäiseen tasa-arvoon. Tutkimuskysymykset suunnattiin henkilökohtaisiin kokemuksiin, joita lähdettiin tutkimaan tutkija–tutkittava -erottelua ja myös tieteen tekemisen objektiivisuuden ihanteita purkaen. Poliittisuus ja etiikka suuntasivat jo tutkimuskysymysten muotoilua, ja samalla pyrittiin tasa-arvoisempien tutkimusmenetelmien kehittämiseen. Naisten (ja tyttöjen) arkea ja yhteiskunnan epäoikeudenmukai-

suuksia tuotiin esiin naisten kokemusten kautta kiinnittämällä huomio yhteiskunnan ja kulttuurin rakenteisiin, historiaan ja kyseenalaistamattomiin tottumuksiin ja käytäntöihin. Feministiset tutkijat ovat tuoneet tieteeseen uusia käsitteellistyksiä tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta, eroista ja erilaisuudesta sekä erityisesti erilaisten kategorisointien väleihin jännittyvistä hierarkioista ja valtasuhteista, joita on tarkasteltu hyvinkin eri tavoin eri perinteissä ja eri aikakausina (esim. Liljeström 2004; Visweswaran 1997).

Beverley Skeggs (2001, 426) kirjoittaa, että sekä etnografiasta että feminismistä tulisi puhua monikossa, jotta tavoitettaisiin se tutkimisen moninaisuus, joka feministiseen etnografiaan liittyy. Etnografian historia ei sinänsä osoita feministisiä painotuksia, oikeastaan päinvastoin (ks. Behar & Gordon D. 1995). Feministit ovat osoittaneet antropologian valtavirran kohdistuvan miesten hallinnoimaan kulttuuriin, ja nämä kuvaukset on yleistetty koko kulttuuria koskeviksi. Feministinen etnografia onkin usein lähtenyt täydentämään aikaisempaa tutkimusta, ”silloittamaan kuilua” (Visweswaran 1994; Behar & Gordon D. 1995, 14) ja lähestymään jo tutkittua sellaisesta näkökulmasta, joka on puuttunut perinteisestä tutkimuksesta. Tämä on tarkoittanut erityisesti naisten arjen ja elämän tutkimista.

Myös kasvatusinstituutioissa tehtyä suomalaista feminististä etnografiaa on motivoinut edellä mainittu olemassa olevan tutkimuksen täydentäminen, erityisesti huomio sukupuolta koskevan analyysin puuttumisesta. Suomalainen tyttöstudiotutkimus toi 1980-90-lukujen vaihteessa esiin nuorisotutkimuksen poikalähtöisyyttä (esim. Topo 1988; Näre & Lähteenmaa 1992; ks. myös Ojanen ym. 2011). Feminististen tutkijoiden piirissä kiinnostus kasvatusinstituutioiden etnografiseen tutkimiseen syntyi Suomessa 1990-luvun alussa muun muassa naistutkimuksen

innoittamana. Samaan aikaan ensimmäiset merkit uusliberalistisesta koulutuspolitiikasta alkoivat virrata Britanniasta kohti Suomea. Tässä tilanteessa tuntui välttämättömältä kysyä, mitä koulussa tapahtuu. Kysymykset motivoituivat yhtäältä julkilausutun, tasarvoa ja oikeudenmukaisuutta korostavan, toisaalta voimistuvan, yksilöllistä valintaa, kilpailua ja tulosten mittaamista korostavan koulutuspolitiikan jännitteissä.

Ensimmäinen laaja, feministisille teorettisoinneille perustuva etnografinen tutkimushanke ”Kansalaisuus, erot ja marginaalisuus koulussa – lähtökohtana sukupuoli”, käynnistyi vuonna 1993 (esim. Gordon T. ym. 2000; Lahelma & Gordon T. 2002; Gordon T. ym. 2006; Tolonen 2001; Palmu 2003; Metso 2004). Tässä hankkeessa etnografista tutkimusta tehtiin yläkouluissa Helsingissä ja Lontoossa. Näiden tutkimusten kautta lisääntyi ymmärrys siitä, miten tilastoissa osoitetut erot ja eriarvoisuudet rakentuvat koulun arjessa hienovaraisten prosessien kautta. Hankkeessa kehiteltiin analyttiseksi työkaluksi jaottelu viralliseen, informaaliin ja fyysiseen kouluun (esim. Gordon T., Lahelma & Tolonen 1995; Gordon T. ym. 1999). Tutkimuksissa korostui virallisen koulun opetus-oppimisprosessin ohella, sitä tukien tai haastaen, informaali koulu eli opiskelijoiden ja opettajien väliset suhteet sekä fyysinen koulu, koulun tila, aika, ääni, liike ja ruumiillisuus. Erityisesti informaalin ja fyysisen koulun tarkasteluilla hankkeen tutkimukset toivat uusia näkökulmia koulun arkea koskevaan suomalaiseen tutkimukseen (esim. Gordon T. ym. 2000). Näiden avulla on päästy kiinni muun muassa ruumiillisuuden ja oppilaskulttuurien tematiikkaan. Jaottelua on laajasti hyödynnetty analyttisenä työkaluna suomalaisen kouluetnografian kentällä (ks. esim. Souto 2011; Hoikkala & Paju P. 2013; Kulmalainen 2015; Kokkonen, tulossa).

Etnografinen tutkimus koulun arjesta on

haastanut yksinkertaistetun kuvan tytöistä ja pojista kahtena erillisenä ryhmänä ja tarkastelee sukupuolta erilaisina tapoina, toistoina ja muutoksen mahdollisuuksina. Tarkastelu on kohdennettu erityisesti sukupuoleen kasvatusinstituutioissa ja naiseuden ja mieheyden rakentumiseen arjen käytännöissä (esim. Tolonen 2001; Kankkunen 2004; Huuki 2010; Manninen 2010; Kulmalainen 2015). Esimerkiksi **Päivi Berg** (2010) osallistui tyttöjen ja poikien liikuntatunneille analysoiden koululiikunnan pedagogisissa käytännöissä tuotettujen ryhmien sisäisten ryhmärajojen (joukkuevalintatapojen) sekä ryhmien välisten ryhmärajojen (sukupuolieriytetty opetus) merkitystä sosiaalisten hierarkioiden muodostumiselle. Yksinkertaisen sukupuolikategorisoinnin purkaminen on erityisen tärkeää tilanteessa, jossa koulumestyksen arvioinnissa käytetään (edelleen) sukupuolta keskeisimpänä vertailun kategoriana ja koulutuspolitiikassa kannetaan huolta pojista yleistettynä kategoriana ilman keskustelua siitä, ketkä ovat niitä poikia, joiden kohdalla huoli on aiheellinen (Lahelma 2014). Herkkävivahteista analyysia poikien sosiaalisista suhteista ja väkivallasta koulussa ovat tehneet esimerkiksi **Tuija Huuki** (2010) ja **Sari Manninen** (2010).

Kun vielä 1980-luvulla oli tavallista, että feministiset etnografit tutkivat naisia, uudemmissa tutkimuksissa painotetaan usein sitä, että kysymys on tavasta käyttää teoriaa. Feministinen etnografia hyödyntää feministisiä teoretisointeja, mutta kiinnostuksen kohteena eivät välttämättä ole naiseuden tai sukupuolen muotoutuminen (Skeggs 2001, 429). Tutkimuksia yhdistää kiinnostus sosiaalisiin eroihin ja eriarvoisuuteen (Lahelma & Gordon T. 2007). Tyypillistä tutkimuksissa on myös intersektionaalisuus eli eron eri ulottuvuuksien tarkastelu risteytyneinä toistensa kanssa (Crenshaw 1989; Brah & Phoenix 2004). Sukupuolen lisäksi tarkastellaan muita

ellettyjä, samanaikaisia eroja, esimerkiksi yhteiskuntaluokkaa, etnisyyttä, vammaisuutta tai ikää. Feministisen teorian ja etnografisen tutkimuksen avoin liitto on mahdollistanut herkkyuden huomioida muita eroja ja yhteiskunnallisia suhteita. (Lappalainen ym. 2007.) Suomessa feministisesti orientoituneet etnografit ovat toimineet edelläkävijöinä esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan kohdistuvan tutkimuksen ja jälkikolonialistisen tutkimuksen sekä yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen teorioiden tuomisessa kasvatukseen ja koulutukseen analyysiin.

Yksi keskeinen avaus on ollut feministisen refleksiivisyyden tuominen luokkatutkimukseen. Luokkaa ei ajatella jäykästi vain rakenteena vaan muuttavana, sukupuoleen ja muihin eroihin kietoutuvana prosessina, joka aktivoituu arkisissa käytännöissä ja sosiaalisissa suhteissa. Yhteiskuntaluokka ja etnisyys ovatkin olleet feministisen etnografian keskeinen mielenkiinnon kohde sukupuolieron rinnalla (esim. Käyhkö 2006; Tolonen 2008; Kurki 2008; Berg 2012).

Jälkikolonialistiset teoriat, joissa sellaiset käsitteet kuin kansakunta, kulttuuri, etnisyys, monikulttuurisuus ja kansalaisuus tulevat problematisoiduksi, ovat tarjonneet välineitä lukea kasvatuksen kulttuurisia käytäntöjä kriittisesti. Nämä paljastavat kasvatuksen hyvien pyrkimysten poissulkevia seuraamuksia konkreettisesti ja jatkuvasti eri kasvatusinstituutioissa. Esimerkiksi **Sirpa Lappalainen** (2006) on osoittanut, kuinka päiväkodin monikulttuurisuuskasvatus hyvistä tarkoituspäristään huolimatta objektivoi vähemmistöetnisyydet ja kuinka kansallisuus on muodostanut lapsille keskeisen subjektiviteetin muotoutumisen lähtökohdan. **Anna-Leena Riitaoja** (2013) on tehnyt jälkikolonialistista teoriaa hyödyntäen näkyväksi erilaisiksi määrittymisen prosesseja oppivelvollisuuskoulun kontekstissa tunnistamalla ambivalenssin, joka erilaisiksi nimeämiseen liittyy. **Silja**

Rajander (2010) puolestaan on tarkastellut etuoikeutetussa asemassa olevien vanhempien merkityksenantoja kouluvalintaan teemmällä feminististä etnografiaa peruskoulun kaksikielisellä ala-asteella. Tutkimuksessa on analysoitu myös vanhempien ylläpitämää retoriikkaa mukaan ottavuudesta, johon on vedottu silloinkin, kun itse asiassa on tehty poissulkevaa valikointia.

Viime aikoina uudeksi tutkimukselliseksi orientaatioksi on noussut vammaistutkimuksellinen kasvatuksen ja koulutuksen tutkimus. Vammaiset lapset ja nuoret ovat olleet varsin näkymättömiä sekä lapsuus- että nuorisotutkimuksen kentillä, koska vammaisuutta on perinteisesti tarkasteltu vain vammaispalvelujärjestelmään kohdistuvassa tutkimuksessa. Kasvatustieteissä hallitsevana on ollut erityispedagoginen tutkimusparadigma, jossa vammaisuutta tarkastellaan yksilöön kiinnittyvänä ominaisuutena. Yhteiskuntatieteellinen vammaistutkimus on haastanut tätä yksilönäkökulmaa asettamalla tutkimuksen kohteeksi yhteiskunnalliset rakenteet ja sosiaaliset käytännöt, jotka määrittävät vammaisten henkilöiden osallisuuden mahdollisuuksia (Mietola 2014). Viime vuosina tehdyissä suomalaisissa etnografioissa vammaisuus on yhtenä erottelun kategoriana yhdistetty feministisiin teoretisointeihin kansalaisuudesta, hoivan, auttamisen ja tukemisen vuorovaikutteisesta valtasuhteesta, tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta. Esimerkiksi **Katariina Hakala** (2013, 2014) on tutkimuksissaan yhdistellyt feministisiä ja vammaistutkimuksen näkökulmia tutkien kehitysvammaisiksi diagnosoitujen henkilöiden paikantumista suomalaisessa yhteiskunnassa. **Reetta Mietola** (2014) ja **Anna-Maija Niemi** (2015) ovat tutkineet ”erityisyyden” määrittymistä oppilaitosten arjessa. Tutkimukset ovat tehneet näkyväksi vammaisuuden saamien merkitysten monitulkinnaisuutta (ks. myös Kauppila & Lappalainen 2015) sekä nuorten

asemoitumista ja toimijuutta niissä prosesseissa, joissa tuotetaan heitä koskevaa tietoa ja tehdään heitä koskevia päätöksiä. Keskeisenä tutkimuksissa on myös vammaisten henkilöiden kokemusten esiin tuominen (ks. myös Niemi & Mietola, tulossa).

Eettinen tutkimisen asento

Nykyisin tutkimusetiikka nousee yhä tärkeämmäksi teemaksi kaikessa tutkimuksessa. Lasten ja nuorten elämää tutkittaessa eettiset kysymykset aktualisoituvat erityisellä tavalla (Lagström ym. 2010; Lapsuuden tutkimuksen päivät 2014). Feministisessä tutkimuksessa eettisillä pohdinnoilla on pitkä perinne, ja eettinen ajattelu on feministisen etnografian yksi tärkeä lähtökohta. Skeggsin (2001, 429) mukaan vain harvat feministit ovat kuitenkaan koskaan uskooneet feministiseen *metodologiaan*. Sen sijaan he ovat taktisesti luoneet yleisempää eettistä ja poliittista feminististä tutkimisen asentoa ja soveltaneet tätä tutkimisen prosesseissaan (ks. myös Ramazonoglu & Holland 1999). Poliittiset ja eettiset painotukset tekevät etnografiasta tunnistettavasti feminististä. Sekä feministisen että etnografisen tutkimuksen metodologisiin painotuksiin kuuluu, että ne korostavat tutkimussuhteen erityisyyttä, tutkijan ja tutkittavien välisiä suhteita ja näiden kehittymistä sekä erilaisten kokemusten ja käytäntöjen rakentumista osaksi tutkittavaa kohdetta. Tutkimusasetelmallisesti on ollut tärkeää tehdä näkyväksi hierarkioita ja näihin asettumista, mutta myös ihmisten toimijuutta ja neuvokkuutta (Schrock 2013, 5), mikä on ollut merkittävä näkökulma myös lapsuudentutkimuksessa ja nuorisotutkimuksessa (esim. James, Jenks & Prout 1998; Suurpää 2009; Paju E 2013).

Kunnioittaminen, tasa-arvo ja vastavuoroisuus ovat feministisen tutkimuksen peri-

aatteita. Feministitutkijat ovat nähneet etnografisten menetelmien sopivan hyvin feministiseen tutkimukseen, koska on ajateltu, että lähestymistapa mahdollistaa metodologisesti tasa-arvoisen, vastavuoroisen suhteen tutkijan ja tutkittavan välille (Stacey 1988; Viswesvaran 1997). Feministisessä metodologiassa tutkimussuhteen tasa-arvoisuuden mahdollisuutta lähdettiin kuitenkin kyseenalaistamaan jo varhain (Oinas 2004). Esimerkiksi **Judith Stacey** (1988) joutui etnografiassaan asetelmaan, jossa hän alkoi epäillä feministisiä periaatteita. Hän ei pidä (täydellisen) feminististä etnografiaa mahdollisena vaan sanoo, että etnografia voi olla osittain feminististä – kulttuurintutkimusta, joka hyötyy feminististen näkökulmien soveltamisesta. Feministinen lähestymistapa ei siis suojaa tutkijaa moraalisilta hankaluuksilta.

Feministisessä etnografiassa on kuitenkin lähdetty haastamaan vakiintuneita tutkimuskäytäntöjä ja pyrityt luomaan metodologisia käytäntöjä, joilla tavoitellaan tutkimussuhteen luontevuutta, vastavuoroisuutta ja intersubjektiivisuutta. Metodologisenä lähestymisenä ja tutkimisen asentona tämä voi merkitä vaikkapa sitä, että lasten arjesta kiinnostunut tutkija konttaa haastateltavansa kanssa pulpetin alle, jotta haastateltava löytäisi 'sopivan' puhumisen asennon (Salo 1999). Etnografia voi olla jatkuvia (metaforisia) konntausharjoituksia, kun tutkija joutuu kyseenalaistamaan sitä, mitä omasta näkökulmastaan "tietää" kohdatessaan kentällään haasteita tälle "paremmin tietämiselle" (Hakala 2007; ks. myös Eräsaari 1995).

Eettinen herkkyyks tarkoittaa tutkimukseen sisäänrakennettujen valtasuhteiden kriittistä tarkastelua ja yrityksiä niiden purkamiseen. Sirpa Lappalainen (2006) ja **Elina Paju** (2013) pyrkivät tutkijoina päiväkodissa irti aikuisuuteen perustuvasta valta-asemasta hakeutumalla "vähiten aikuisen" positioon. Tämä ei ollut suinkaan ongelmatonta, mutta

tuotti tietoa siitä, miten ja millä reunaehdoilla tutkija voi toimia siten, ettei tule uusintaneeksi hierarkioita (mt.; Lappalainen 2007). Tuula Gordon ja **Elina Lahelma** (1998) pyrkivät tutkimusprosessin aikana haastamaan nuorten rasistisia lausumia (myös esim. Souto 2011; Perho 2010; Honkasalo 2011). Toisaalta on pyritty lasten ja nuorten näkökulman ja mielipiteiden esiin tuomiseen instituutioissa, joissa heillä saattaa olla kokemuksia siitä, että he eivät tule kuulluiksi. Reetta Mietolan (2014) tutkimusasetelma lähti rakentumaan siitä huomiosta, että samalla kun koulun niin sanotuista erityisistä nuorista puhuttiin paljon tutkimuksessa ja mediassa, näiden nuorten omat näkökulmat eivät päässeet esille. Mietolan tutkimuksen keskeisenä tavoitteena olikin haastaa erityisyyttä koskevia stereotypioita ja tuoda esiin myös erityisopetuksen oppilaiden omia kokemuksia ja näkökulmia kouluun.

Feministiselle etnografialle ominainen sisäinen kritiikki haastaa myös vakiintuneita tieteen tekemisen tapoja tekemällä näkyväksi niiden vajavaiset mahdollisuudet tavoittaa inhimillisen elämän kompleksisuutta. **Patti Lather** (2007) esittää sellaista eettisyyttä, jossa tutkija luopuu ”taitavuudestaan”. Tutkimusta tehdessään tutkija lähtee kokonaisvaltaiselle, tutkijaa itseäänkin häiritsevälle matkalle tutkittaviensa elämään varoen liian helppoja käsityksiä tutkittavien merkityksenannoista (myös esim. Jackson & Mazzei 2009; Gallacher & Gallagher 2008, ks. myös Pillow 2003). Suomalaisena esimerkkinä voi mainita **Hanna Guttormin** (2014) peruskoulun käsitetyötunneilla tuotettuun aineistoon perustuvan tutkimuksen, jossa jälkistrukturalistisia feministisiä teorioita hyödyntäen tutkimuksen kohteeksi asetetaan tutkimuskirjoittaminen ja tehdään näkyväksi tieteellisen tietämisen fragmentaarinen ja monitulkintainen luonne. Feministisessä etnografiassa ajatellaankin usein, että tutkijan väliintulo vaikuttaa aina jollakin tavalla kenttään, tutkimisen koh-

teisiin, siihen miten ja miksi tutkimukseen tultiin ja minkälaista todistetta tällä tuotetaan eli itse tiedon luonteeseen. Kuvailut, analyysit ja tulkinnat eivät välttämättä ole niin kiistattomia kuin etnografi esittää tai tarjoaa yleisölleen purtavaksi ja nieltäväksi (ks. Dyke 2013, 151).

Etnografinen tietäminen ja valta

Feministisessä etnografiassa nousee toistuvasti esiin kiinnostus arkeen ja sen ’sotkuisuuteen’. Tilanne on toinen kuin tutkittaessa vaikkapa poliittisia asiakirjoja ja ohjelmia. Etnografiassa esiin on nostettu koulutuksen ja kasvatuksen piirissä tapahtuva arkinen touhu: se mitä tapahtuu, eikä vain se, mitä pitäisi tapahtua. Pieni ja huomaamattomaksi jäänyt eletty ja koettu on nostettu tieteellisen mielenkiinnon kohteeksi ja ymmärrystä on lisätty teoreettisesti käsitteellistämällä. Näin menetellen on onnistuttu tekemään näkyväksi muun muassa syrjinnän ja poissulkemisen hienovaraisimpia ja piiloisimpia muotoja. Kouluetnografinen tutkimus on avannut uusia näkökulmia, osoittanut kehittämisen paikkoja sekä analysoinut valtasuhteita ja jännitteitä, joiden varassa ihmiset arkista elämäänsä elävät. Tutkimuksilla on pyritty vaikuttamaan tarkasteltuihin käytäntöihin ja tarjoamaan välineitä instituutioiden toiminnan kehittämiseen: esimerkiksi monikulttuurisuudesta ja koulukiusaamisesta keskustellaan ratkaisuhakuisesti (esim. Souto 2011), sukupuolitietoisuutta viedään kasvatustituutioiden käytäntöihin (esim. Paju E. 2013) ja epäoikeudenmukaisten käytäntöjen analyysin myötä kutsutaan osallistujat myös keskusteluun ratkaisujen etsimiseksi (Hakala 2014).

Dialogisuus tutkijan, kentän ja teorian välillä on ollut etenkin monien viimeaikaisten feminististen etnografoiden metodologinen pyrkimys. Dialogia painottavassa etnografi-

sessä tutkimuksessa etsitään tutkimisen tapoja, jotka rikkovat jaottelun teoriaan, aineistoon ja analyysiin (Hakala 2007; Jackson & Mazzei 2012). Tällöin ajatellaan, ettei tieto ole yksittäisen tutkijan haltuun otettavissa vaan muodostuu vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden, kuten tutkittavan yhteisön jäsenten, kollegojen ja läheisten kanssa (ks. myös Gordon T. ym. 2006). Konkreettisimmillaan tämä näkyy siinä, että feminististä etnografiaa edustavat kasvatuksen tutkijat hakevat tapoja kutsua tutkimansa yhteisön jäsenet osallistumaan monitasoisesti tutkimusprosessiin, jossa etnografiaan yhdistellään toimintatutkimuksellisia näkökulmia. Esimerkiksi Katariina Hakala (2014) on kehittänyt edelleen tutkimusmetodologiaa, jossa kehitysvammapalveluiden käyttäjät toimivat kokemusasiantuntijoina ja tutkimuskumppaneina. Heidän kanssaan palvelujärjestelmän eri tason toimijoita on kutsuttu keskustelemaan ”haastavista tilanteista”, joissa palvelukäytännöt tuottavat osallisuuden ja osallistumisen esteitä palveluiden käyttäjille. (Ks. lastensuojelussa Palsanen 2013 ja Larkins ym. 2014.) **Riikka Hohti** (2015) tutkii lasten hyvinvointia ja vuorovaikutusta koulussa. Hänen tutkimuksessaan 10-vuotiaat lapset ovat havainnoineet omaa luokkaansa ja kirjoittaneet havaintonsa sekä tarinoitaan ja ajatuksiaan monimuotoiseksi aineistoksi, jolla tutkitaan ”mitä tapahtuu koululuokassa”. Uusmaterialistisia lähestymistapoja hyödyntäen hän on kirjoittanut tutkimustuloksiaan lapsille sommitellen lasten tekemät kirjoitukset, teoreettisen pohdinnan ja tulkinnat lapsille ääneen luettavaan muotoon.

Jälkikolonialistisen tutkimuksen tuottama antropologiseen tutkimukseen kohdistettu ”toisen” representaatiota koskeva kritiikki (ks. esim. Abu-Lughod 1990) on vaikuttanut vahvasti feministiseen etnografiaan, joka on rakentunut tasa-arvon edistämisen pyrkimykselle ja lupaukselle tutkimussuh-

teiden eettisyydestä, tasa-arvoisuudesta ja vastavuoroisuudesta. Kritiikin lähtökohtana on ollut kysymys ”naiseuden” tuottamisesta ja käyttämisestä yhtenäisenä identiteetikategoriana, jonka kautta naistutkijat rakentavat tulkintojaan tukeutuen naisten yhteisiin kokemuksiin ja ohittamalla naisten väliset erot (etnisyyt, yhteiskuntaluokka). Jälkikolonialistit ovat tehneet näkyväksi myös tavan, jolla feministinen antropologia on asettunut osaksi kolonialistista tiedontuotantoa ja länsimaisen tasa-arvo- ja edistyskäsitysten vientiä niin sanottuun kolmanteen maailmaan. Jälkikolonialistinen kritiikki onkin kysynyt uudesta näkökulmasta, kenen tarinaa feministinen etnografia kertoo, kenen ehdoilla tätä kerrotaan, ja ketä tällainen tutkimus hyödyttää.

Tämä kritiikki on muokannut ja asettunut perustavaksi osaksi feministitutkijoiden käymiä metodologisia keskusteluja. Se on herkäntynyt etnografit tarkastelemaan tutkimussuhteita ja näiden valtdynamiikkaa. Representaatiosta on käyty tiukkaa keskustelua, jossa on toisinaan jopa kyseenalaistettu se, voiko ulkopuolinen eettisesti kestäväällä tavalla kuvata ryhmää, johon ei itse kuulu. Tämä kysymys on myös tärkeä nuorisoon ja lapsiin kohdistuvissa tutkimuksissa, jossa aikuinen toimii tutkijana. Feministitutkijat ovat usein päätyneet toteamaan, että ”toisen” tarinan kertominen tai hänen puolestaan puhuminen on poliittisesti tärkeää ja usein välttämätöntäkin (Schrock 2013). **Kamala Visweswaranin** (1994) mukaan kysymys ei olekaan siitä, osaammeko kuvata oikein, vaan millä tavoin vastaamme, osallistumme ja otamme vastuuta tutkimukseen osallistuvien itse-representaatiota ja itsemääräämistä koskeviin pyrkimyksiin.

Representaation ongelmallisuuden feministinen etnografia on vastannut alleviivamalla tuotettujen totuuksien osittaisuutta ja kyseenalaistamalla pyrkimystä kaiken kattavan teorian tai kuvauksen tuottamisesta (Ha-

kala 2007; Guttorm 2014). Tätä osittaisuutta on feministisessä etnografiassa tehty näkyväksi esimerkiksi erilaisin kokeellisin esittämisen muodoin, joilla on pyritty häiritsemään etnografian ja etnografian kolonialisoivaa katsetta (mt.; Visweswaran 1994). Yhtenäisen ja kaiken selittävän tarinan tuottaminen ei välttämättä ole sovitettavissa pyrkimyksiin tehdä tilaa tutkittavien ”äänelle” (Lather & Smithies 1997; Schrock 2013), kun tutkijan katse on lähtökohtaisesti jo kehystetty, kertomus redusoitu. Etnografia kirjoituksena, grafiana, ja tutkittavan ilmiön kuvauksena on tutkijan tuote, olkoonkin että se (usein) on yhteisesti saavutettu tutkittavien kanssa. Tutkimus puhuu tutkijan äänellä (Pratt 1986; Stacey 1988; Salo 2007). Tunnistamalla mainitut representaation haasteet feministinen etnografia on voinut tuottaa kulttuurisesti paikantuneita ja spesifejä analyyssejä (Schrock 2013). Nuorisotutkimuksen kentällä tällaisesta kulttuurisesti paikantuneesta analyysistä voi mainita **Sini Perhon** (2010) ja **Anne-Mari Souton** (2011) tutkimukset Joensuussa vuosituhatosen vaihteessa vaikuttaneesta rasisisesta nuorisokulttuurista.

Keskeinen feministisen tutkimuksen lähtökohta on ajatus tiedon muodostumisesta kollektiivisesti. Analyysi keskustellen (*analysis through discussion*), jossa eri tutkijoiden, mahdollisesti eri projekteissa tuottamia aineistoja analysoidaan yhdessä keskustellen (esim. Gordon T. ym. 2006; Lahelma ym. 2014), onkin esimerkki tietoisesta kollektiivisesta työskentelytavasta, joka parhaimmillaan tuottaa uusia ja erilaisia tapoja käsitteellistää aineistoa. Yksi tällainen käsitteellistys on artikkelissa aikaisemmin esitelty jako viralliseen, informaaliin ja fyysiseen kouluun, joka on nykyisin varsin käytetty ja jota on sovellettu monissa kasvatus- ja koulutusinstituutioita käsittelevissä etnografioissa.

Feministinen etnografinen tutkimus on usein kontekstualisoitu yhteiskunnan ja

koulutuksen kehitykseen. Se on tuottanut kriittistä analyysia siitä, miten koulutuspolitiikka kohtaa koulutuksen arkiset ja paikalliset kulttuuriset järjestykset ja käytännöt sekä toimijoiden merkityksenannot ja kokemukset. Yhteiset tutkimushankkeet, kollektiivisuus, mahdollisuus keskustella ja vertailla ovat tuoneet tärkeän näkökulman kriittiseen keskusteluun yhteiskunnasta ja itsestään selviltä tuntuvista koulutusinstituutioista. Itseäänselvyyttä voidaan haastaa esimerkiksi monipaikkaisen etnografian avulla. Monipaikkaisuus tutkimuksessa voikin tarkoittaa myös tavoitetta tarkastella kutakin ilmiötä erilaisten aineistojen ja kokemusten läpi (ks. Honkasalo 2011), jolloin tutkimuskenttä laajenee yksittäisistä paikoista – esimerkiksi oppilaitoksista – kohti laajempia (yhteiskuntapoliittisia) konteksteja (Lahelma ym. 2014; Epstein ym. 2013; Honkasalo 2011; Marcus 1995).

1990-luvulla Lontoossa ja Englannissa toteutettu kouluetnografinen tutkimus on ollut asetelmaltaan kollektiivinen, kontekstualisoitu, vertaileva ja poikkikulttuurinen (esim. Gordon T. ym. 2000; Gordon T. & Lahelma 2004). Myös samalla vuosikymmenellä alkanut pohjoismaisten etnografien yhteistyö on tuottanut poikkikulttuurisia ja monipaikkaisia analyyssejä uusoikeistolaisen politiikan vaikutuksesta pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden koulutusjärjestelmiin ja erityisesti koulujen arkisiin ja paikallisiin kulttuuriin järjestyksiin (esim. Lahelma & Öhrn 2003; Hjelmér, Lappalainen & Rosvall 2010; Niemi & Rosvall 2013). Näissä tutkimuksissa etnografit ovat tuoneet eri maissa tuotetut aineistonsa yhteisen analyysin kohteeksi. Yhteiskirjoittaminen pohjoismaisten kollegoiden kanssa on tuottanut tietoa siitä, millaisia vivahteita erilaiset koulutuspoliittiset ratkaisut tuovat kasvatusinstituutioihin ja niissä toimivien lasten ja nuorten arkeen sekä kuinka uusliberalistista politiikkaa myös

haastetaan ja sivuutetaan (Beach, Gordon T. & Lahelma 2003; Arnesen ym. 2014).

Feministinen etnografia: taipuisa tutkimusote

Feminististä etnografiaa luonnehtii teoreettinen moniaineksisuus, jossa tutkittavaa ilmiötä lähestytään samanaikaisesti monesta, yllättävästäkin suunnasta. Feministinen teoria ja etnografia on tuottanut ja tuottaa edelleen uusia tapoja tehdä tutkimusta ja sillä on vaikutusta teoreettiseen, menetelmälliseen ja tutkimuseettiseen ajatteluun. Feministinen etnografia on lähtenyt feministisen teorian ja etnografian yhteiselosta: lähtökohtana on ollut sukupuoli, mutta etnografisessa yllätyksille avoimessa työskentelytavassa myös muita eroja ja yhteiskunnallisia suhteita on otettu tarkasteluun ja ryhdytty pohtimaan tietämisen oikeutusta sinänsä. Tässä artikkelissa olemme käsitelleet niitä kysymyksenasetteluja ja teemoja, joihin feministinen etnografia on kasvatuksen ja koulutuksen kentillä tarttunut.

Olemme artikkelissamme halunneet tuoda näkyväksi sen, että Suomessa on vahva feministisen etnografisen tutkimuksen perinne, jonka tuottamia vaikutuksia ei aina tunnisteta ja huomata, ja jolla on vahvat yhteydet niin lapsuudentutkimukseen kuin nuorisotutkimukseenkin. Feministisen etnografian perinne ei ole yhtenäinen, vaan tutkijat keskustelevat eri perinteiden kanssa ja liikkuvat useilla teoreettisilla kentillä (esim. postkolonialistinen, luokkatutkimus, vammaistutkimus, lapsuudentutkimus, nuorisotutkimus), tuovat uutta feministiseen koulutuksen tutkimukseen ja samalla vastavuoroisesti vaikuttavat olemassa oleviin perinteisiin. Olemme myös halunneet tuoda esiin erilaisia feministisen etnografisen tutkimuksen työskentelytapoja; eettisyyden korostusta, kollektiivista työskentelyä ja keskustelua sekä kriittisyyttä valtakun-

symyksiin ja tiedon tuotantoon. Feministinen etnografia ei ole valmiiden kategorioiden ja oikean tiedon ja väitteiden todistelua saati erilaisten mittareiden pohtimista – siksi se ei aina avaudu helposti julkiselle keskustelulle tai päätöksentekijän tueksi. Nykyisessä muodossaan feministinen etnografia on ennen kaikkea kriittistä ja refleksiivistä eronteon tapoja tarkastelevaa tutkimusta, jonka lähtökohtana on ollut sukupuolen käsitteellistäminen.

Viitteet

- 1 Tämän artikkelin kirjoittajat ovat jäseniä Kasvatus, koulutus ja erot (KOUKERO)-verkostossa, joka on valtakunnallinen ja monitieteinen koulutuksen ja sukupuolentutkimuksen yhteistyöverkosto. Artikkelin kirjoitusprosessi sai alkunsa verkoston tutkijoiden kokoonnuttua vuonna 2014 keskustelemaan feministisen etnografian tämän hetkisestä asemasta ja annista suomalaisessa kasvatuksen ja koulutuksen tutkimuksen kentässä. Artikkelille on julkaistu sisar-artikkeli *Sukupuolentutkimuslehdessä* (Paju E. ym.2014).

Lähteet

- Abu-Lughod, Lila (1990) Can there be a feminist ethnography? *Women and Performance: a journal of feminist theory*, 5(1), 7–27.
- Arnesen, Anne-Lise & Lahelma, Elina & Lundahl, Lisbeth & Öhrn, Elisabet (toim.) (2014) *Fair and competitive? Critical perspectives on contemporary Nordic schooling*. London: Tufnell Press.
- Beach, Dennis & Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (toim.) (2003) *Democratic Education: Ethnographic Challenges*. London: Tufnell Press.
- Behar, Ruth & Gordon, Deborah (toim.) (1995) *Women writing culture*. Berkeley and Los Angeles: University California Press.
- Berg, Päivi (2010) *Ryhmärajoja ja hierarkioita: etnografisen tutkimus peruskoulun yläasteen liikunnanopetuksesta*. Helsinki: Yliopistopaino. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 22.
- Berg, Päivi (2012) Kunnon kansalaisia kasvattamassa: vanhempien ja valmentajien näkemyksiä kodin ja urheiluseurojen kasvatustehtävistä. *Nuorisotutkimus* 30(4), 34–52.
- Brah, Avtar & Phoenix, Ann (2004) "Ain't I a Wo-

- man?": Revisiting Intersectionality, *Journal of International Women's Studies* 5 (3), 75–86.
- Crenshaw, Kimberle (1989) Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *The University of Chicago Legal Forum* 1989; 139–167.
- Dyke, Sarah (2013) Disrupting 'Anorexia Nervosa': An Ethnography of the Deleuzian Event. Teoksessa Rebecca Coleman & Jessica Ringrose (toim.) *Deleuze and Research Methodologies*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 145–163.
- Epstein, Debbie & Fahey, Hannah & Kenway, Jane (2013) Multi-sited global ethnography and travel: gendered journeys in three registers. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 26 (4), 470–488.
- Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Gaudeamus: Helsinki.
- Gallacher, Lesley-Anne & Gallagher, Michael (2008) Methodological immaturity in childhood research? Thinking through 'participatory methods'. *Childhood* 15(4), 499–516.
- Gordon, Tuula & Holland, Janet & Lahelma, Elina (2000) *Making Spaces: citizenship and difference in school*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Gordon, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja (2006) Collective ethnography, joint experiences and individual pathways. *Nordisk Pedagogik* 26(1), 3–15.
- Gordon, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja, & Tolonen, Tarja (1999): Learning the Routines: 'professionalization' of newcomers in secondary school, *Qualitative Studies in Education* 12(6), 689–705.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (2004) Etnografinen katse koulutuspolitiikkaan. *Kasvatus* 35(1), 66–78.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (1998) Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Ruuska, Petri & Alasuutari, Pertti (toim) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 251–280.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (1995) "Koulu on kuin..." Metaforat fyysisen koulun analysoinnin välineinä. *Nuorisotutkimus* 3/1995.
- Guttorm, Hanna (2014) *Sommitelmia ja kiepsahduksia – Nomadisia kirjoituksia tutkimuksen tulemisesta (ja käsityön sukupuolisopimuksesta)*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 252. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hakala, Katariina (2014) "Kyllä ihmisoikeuksissa olis parantamisen varaa" *Itsenäisen elämän haasteita vammaispalveluissa*. Helsinki: Kehitysvamma-liitto. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 9.
- Hakala, Katariina (2013) Kehitysvammaisten koulutuspolkujen ja työntekijäkansalaisuuden mahdollisuuksia ja mahdolltomuuksia. Teoksessa Katariina Hakala, Kristiina Brunila, Elina Lahelma ja Antti Teittinen (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakala, Katariina (2007) *Paremmiin tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila. Opettajuus (ja tutkijuus) pedagogisena suhteena*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 212. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko (2007) Etnografinen tietäminen. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 209–225.
- Helanko, Rafael (1953) *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9–16-vuotiaitten poikien spontaanisista ryhmistä vv. 1944–51*. Turku: Turun yliopisto.
- Herrala, Helena (2015) *Tytöt kaukalossa. Etnografinen tutkimus tyttöjen jääkiekkoharrastuksesta*. Acta Universitatis Lapponiensis 303.
- Hjelmér, Carina & Lappalainen, Sirpa & Rosvall, Per-Åke (2010) Time, space and young people's agency in vocational upper secondary education. *European Educational Research Journal*, 2(9), 245–256.
- Hohti, Riikka (2015) Children writing ethnography: children's perspective and nomadic thinking in researching school classrooms. *Ethnography & Education*, DOI: 10.1080/17457823.2015.1040428
- Hoikkala, Tommi & Paju, Petri (2013) *Apina pulpetissa – Ysiluokan yhteisöllisyys*. Gaudeamus & Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 139.
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko & Ojajarvi, Anni (2009). *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 94.
- Honkasalo, Veronika (2011) *Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 109.
- Huuki, Tuija (2010) *Koulupoikien statustyö väkivallan ja välittämisen valokiilassa*. Oulun yliopisto, Acta Univ. Oul. E 113.
- Ikävalko, Elina (2013) Tasa-arvotaitoja työelämään? Opiskelijat ja oppilaitosten toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu. Teoksessa Kristiina Brunila & Katariina. Hakala & Elina Lahelma & Antti Teittinen (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset*

- eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 63–86.
- Jackson, Alecia Y. & Mazzei, Lisa A. (2009) (toim.) *Voice in Qualitative Inquiry. Challenging conventional, interpretive, and critical conceptions in qualitative research*. Oxon & New York: Routledge.
- Jackson, Alecia Y. & Mazzei, Lisa A. (2012) *Thinking with Theory in Qualitative Research: Viewing Data Across Multiple Perspectives*. Oxon & New York: Routledge.
- James Allison, & Jenks Chris & Prout Alain (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity.
- Kankkunen, Tarja (2004) *Tytöt, pojat ja 'erojen leikki'. Sukupuolen rakentuminen koulun kuvataideopetuksen arjessa*. Helsinki: taideteollinen korkeakoulu. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 52.
- Kasanen, Kati (2003) *Lasten kyvykäisyydet koulussa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 58.
- Kauppila, Aarno & Lappalainen, Sirpa (2015) Vammais- ja koulutuspolitiikan risteyksessä rakentuvan kansalaisuuden paradoksi. *Kasvatus* 46(2), 129–142.
- Kivijärvi, Antti (2015) *Etnisyyden merkityksiä nuorten vertaissuhteissa. Tutkimus maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestön nuorten kohtaamisesta nuorisotyön kentillä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 162.
- Kauravaara, Kati (2013) *Mitä sitten, jos ei liikuta? Etnografisen tutkimus nuorista miehistä*. Liikunnan ja kansantervystieteen julkaisuja 276. Jyväskylä.
- Kokkonen, Jarmo (tulossa) *Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa*. Teologian alan väitöskirja esitarkastuksessa.
- Kulmalainen, Taru (2015) *Tyttöjen kaverisuosio. Etnografisen tutkimus yläkoulun epävirallisista järjestyksistä*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 103.
- Kurki, Tuuli (2008) Sukupuolittuneita ja rodullistettuja koulutusreittejä. Maahanmuuttajataustaiset työt siirtymässä toisen asteen koulukuksiin. *Nuorisotutkimus* 26(3), 26–51.
- Käyhkö, Mari (2006) *Siivoojaksi oppimassa: etnografisen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Laakso, Riitta (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä*. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 1444.
- Lagström, Hanna, Pösö, Tarja, Rutanen, Niina ja Vehkalahti, Kaisa (toim.) (2010) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 101. Helsinki.
- Lahelma, Elina (2014) Troubling Discourses on Gender and Education. *Educational Research* 56(2), 171–186.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (toim.) (2002) Koulun arkea tutkimassa. *Yläasteen erot ja erilaisuus*. Helsingin opetusvirasto, julkaisuja A1:2002. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (2007) Taustoja, lähtökohtia ja avauksia kouluetnografiaan. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen. *Etnografinen metodologia. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 17–38.
- Lahelma, Elina & Lappalainen, Sirpa & Mietola, Reetta & Palmu, Tarja (2014) Discussions that 'tickle our brains': Constructing interpretations through multiple ethnographic data sets, *Ethnography and Education* 9(1), 51–65.
- Lahelma, Elina & Öhrn, Elisabet (2003) 'Strong Nordic Women' in the Making? Educational Politics and Classroom Practices, in Dennis Beach, Tuula Gordon & Elina Lahelma, (toim.) *Democratic Education: Ethnographic Challenges*. London: Tufnell Press, 39–51.
- Laine, Kaarlo (1997) *Ameba pulpetissa: koulun arki-kulttuurin jännitteitä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lappalainen, Sirpa (2006) *Kansallisuus, etnisyyt ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 205.
- Lappalainen, Sirpa (2007) Rajamailla: etnografinen tarina kenttätyöstä lasten parissa. Teoksessa Lappalainen, Hynninen, Kankkunen, Lahelma & Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 65–88.
- Lappalainen, Sirpa (2011) "Tää on oikeesti outoo". Työssäoppimisen käytännöt ja nuorten toimijuus lähihoitajakoulutuksessa. Teoksessa Anne Laiho & Tarita Ruoholinna (toim.) *Terveysalan ammatit ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 158–179.
- Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) (2007) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Larkins, Cath & Kiili, Johanna & Palsanen, Kati (2014) A lattice of participation: reflecting on examples of children's and young people's collective engagement in influencing social welfare policies and practices. *European Journal of Social Work* 07/2014; 17(5). DOI: 10.1080/13691457.2014.928269.
- Lather, Patti (2007) *Getting Lost: Feminist Efforts*

- toward a Double(d) Science. Albany: State University of New York.
- Lather, Patti & Smithies, Chris (1997) *Troubling the Angels. Women living with HIV/AIDS*. Westview Press.
- Liljeström, Marianne (toim.) (2004) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Lähteenmäki, Minna (2013) *Lapsi turvapaikanhakijana – Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta*. Helsingin yliopisto, Käyttätymistieteiden laitos, Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 247.
- MacLure, Maggie (2013) Classification or Wonder? Coding as an Analytic Practice in Qualitative Research. Teoksessa Rebecca Coleman & Jessica Ringrose (toim.) *Deleuze and Research Methodologies*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 164–183.
- Manninen, Sari (2010) ”Iso, vahva, rohkeä – kaikenlaista”. *Maskuliinisuus, poikien valtahierarkiat ja väkivalta koulussa*. Acta Universitatis Oulensis Scientiae Rerum Socialium E 112. Oulu, Juvenes Print.
- Marcus, George (1995) Ethnography in/of the World System. The Emergence of Multi-sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Metso, Tuija (2004) *Koti, koulu ja kasvatusta - kohtauksia ja rajankäyntejä*. Helsinki: SKS.
- Mietola, Reetta (2014) *Hankala erityisyys. Etnografisen tutkimus erityisopetuksen käytännöistä ja erityisyyden muotoutumisesta lääkoulun arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 255.
- Niemi, Anna-Maija (2015). *Erityisiä koulutuspolkuja?: Tutkimus erityisopetuksen käytännöistä peruskoulun jälkeen*. Helsingin yliopisto. Käyttätymistieteiden laitos. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 264. Helsinki: Unigrafia.
- Niemi, Anna-Maija & Kurki, Tuuli (2013) Amislaiseksi valmistettu, valmennettu, kuntoutettu ja ohjattu? Teoksessa Kristiina Brunila & Katariina. Hakala & Elina Lahelma & Antti Teittinen (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 201–215.
- Niemi, Anna-Maija & Mietola, Reetta (tulossa) Between hopes and possibilities. (Special) educational paths, agency and subjectivities. *Scandinavian Journal of Disability Research*.
- Niemi, Anna-Maija & Rosvall, Per-Åke (2013) Framing and classifying the theoretical and practical divide: how young men’s positions in vocational education are produced and reproduced. *Journal of Vocational Education and Training* 65(4), 445–460.
- Näre, Sari & Jaana Lähteenmaa (toim.) (1992) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 124.
- Oinas, Elina 2004. *Haastattelu. Kokemuksia, kohtaamisia ja kerrontaa*. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209–227.
- Ojajärvi, Anni (2015) *Terve sotilas! Etnografisen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 163.
- Ojanen, Karoliina, Mulari, Heta ja Aaltonen, Sanna (2011) *Entäs tytöt? Johdatus tyttötutkimukseen*. Tampere ja Helsinki: Vastapaino ja Nuorisotutkimusverkosto.
- Paju, Elina (2013) *Lasten arjen ainekset - Etnografisen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Paju, Elina & Salo, Ulla-Maija & Guttorm, Hanna & Hohti, Riikka & Lappalainen, Sirpa & Mietola, Reetta & Niemi, Anna-Maija (2014) Feministinen etnografia. Tietämistä ja tutkimista kasvatuksen kentillä. *Sukupuolentutkimus*, 27(4), 30–40.
- Paju, Petri (2011) *Koulua on käytävä. Etnografisen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 115.
- Palmu, Tarja (2003) *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189.
- Palsanen, Kati (2013) *Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön*. Soccan työpapereita 2013: 3. http://issuu.com/socca/docs/yhteistutkiminen-opas_sosiaality_h. (Viitattu 4.8.2015.)
- Perho, Sini (2010) *Rasistisuus nuorten yhteisöissä: tutkimus vuosituuhannen vaihteen Joensuusta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 103.
- Pillow, Wanda (2003) Confession, catharsis, or cure? Rethinking the uses of reflexivity as methodological power in qualitative research. *Qualitative Studies in Education* (16)2, 175–196.
- Pratt, M. L. 1986. Fieldwork in common places. Teoksessa E. Clifford & G. Marcus (toim.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. London: University of California Press.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388.
- Rajander, Silja (2010) *School and choice: An ethnography of a primary school with bilingual classes*.

- Jyväskylä: Finnish Educational Research Association.
- Ramazanoglu, Caroline & Holland, Janet (1999) Tripping over Experience: some problems in feminist epistemology. *Discourse*, 20(3), 381–392
- Riitaoja, Anna-Leena (2013) *Toiseuksien rakentuminen koulussa – Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Helsingin yliopisto: Käyttätymistieteellinen tiedekunta, Opettajankoulutuslaitos, tutkimuksia 346.
- Salo, Ulla-Maija (1999) *Ylös tiedon ja taidon ylämäkeä. Tutkielma koulun maailmoista ja järjestyksistä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Salo, Ulla-Maija (2007) Etnografinen kirjoittaminen. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 227–246.
- Schrock, Richelle, D (2013) The methodological imperatives of feminist ethnography. *Journal of Feminist Scholarship*, 5 (Fall 2013), <http://www.jfsonline.org/issue5/articles/schrock/>. (Viitattu 4.8.2015.)
- Skeggs, Beverley (2001) Feminist Ethnography. Teoksessa Sarah Delamont, P. Atkinson & A. Coffey (toim.) *Handbook of Ethnography?* London: Sage, 426–443.
- Souto, Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 110.
- Stacey, Judith (1988) Can there be a feminist ethnography? *Women's Studies International Forum* 11(1), 22–27.
- Strandell, Harriet (1994) *Sociala mötesplatser för barn. Aktivetsprofiler och förhandlingskulturer på daghem*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Suurpää, Leena (2009) (toim.) *Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan*. Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisusarja, <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>. (Viitattu 4.8.2015.)
- Syrjäläinen, Eija (1990) *Oppilaiden ja opettajan roolikäyttäytyminen luokkahuoneyhteisössä. Etnografinen tapaustutkimus peruskoulun ja steinerkoulun ala-asteen 4. vuosiluokalta*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, tutkimuksia 78.
- Tolonen, Tarja (2001) *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tolonen, Tarja (2008) (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere & Helsinki: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto.
- Topo, Päivi (1988) *Tyttöjen elämäntavat ja tulevaisuudenkuvat*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Visweswaran, Kamala (1994) *Fictions of Feminist Ethnography*. Minneapolis & London: University of Minneapolis Press.
- Visweswaran, Kamala (1997) Histories of feminist ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 26, 591–621.
- Vuorisalo, Mari (2013) *Lasten kentät ja pääomat. Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 467.
- Yliraudanjoki, Virpi (2010) *Mikä luokaton lukio? Feministinen kouluetnografia luokattomuuden järjestyksissä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus 2010, Acta Universitatis Lapponiensis 191.